

‘Deep Secrets and Spiritual Tools’: The Secret in Contemporary Jewish Spirituality

Rachel Werzberger, The Israel Academic College in Ramat Gan

Abstract

This paper explores the appropriation of the idea of ‘the secret’ by contemporary Jewish spirituality and the way this idea acquired the meaning of a spiritual-therapeutic technique. I trace the roots of the notion of ‘the secret’, beginning with the Western Esoteric movements of the late nineteenth and early twentieth centuries and up to the development of New Age spirituality at the end of the twentieth century. While it is possible to claim that the origins of the idea of the secret of Jewish spirituality are to be found in the historical forms of Jewish esotericism, i.e., Kabbalah, I argue that they are to be located in the later, non-Jewish esoteric movements and especially in Theosophy and the New Thought. The article posits that under the influence of late capitalism, neoliberalism and the therapeutic culture, contemporary spiritualities in general and Jewish spirituality in particular came to be understood as a self-centered therapeutic technique and the notion of ‘a secret’ obtained the meaning of a therapeutic technique for spiritual development.

תקציר

מאמר זה עוסק באופן בו אומץ רעיון ‘הסוד’ על ידי הרוחניות היהודית העכשווית וקיבל משמעות של שיטה יהודית-רוחנית-תרפויטית. המאמר מתחקר אחר שורשיו של רעיון זה, החל באזוטריקה המערבית של סוף המאה התשע עשרה ותחילת המאה העשרים וכלה בתרבות העידן החדש של סוף המאה העשרים. אף שניתן לטעון כי המקור לרעיון ‘הסוד’ ברוחניות היהודית הוא בתורת הסוד היהודית, קרי הקבלה, המאמר טוען כי המקור הוא דווקא בתורות לא-יהודיות מאוחרות יותר ובעיקר בתנועה התיאוסופית ותנועת ה-New Thought. המאמר מציע כי בעקבות תרבות התרפיה, הקפיטליזם המאוחר והאידיאולוגיה הניאוליברלית הפכה הרוחניות העכשווית בכלל והרוחניות היהודית החדשה לשיטה תרפויטית ממוקדת-עצמי, ורעיון הסוד זכה למשמעות של שיטה תרפויטית להתפתחות רוחנית.

'סודות עמוקים וכלים רוחניים' הסוד ברוחניות היהודית העכשווית

רחל ורצברגר
המכללה האקדמית רמת גן

מבוא

בשנת 2006 פרסמה קהילת בית חדש, קהילה של עידן חדש-יהודי אשר פעלה בתחילת שנות האלפיים בישראל את תוכנית בית המדרש שלה לאותה שנה.¹ בין הקורסים השונים אשר הוצעו לחברי הקהילה היה גם קורס שכותרתו הייתה 'סודות החסידות'. כך תואר הקורס באתר האינטרנט של הקהילה:

המורים הגדולים של החסידות נתנו לעם ישראל את מה שהעניקו מורי הזן הגדולים לתלמידיהם במזרח: תורה פשוטה ועמוקה, כלים רוחניים יקרים, סודות גדולים המתגלים בסיפורים פשוטים לכאורה, רמזים קטנים המזמינים את האדם למסע הגדול פנימה, אל עצמו, אל האלוהות, ואל ההאזנה לסיפור המתגלה של חייו.

טקסט זה קושר לא רק בין תורת החסידות לחוכמת הבודהיזם² אלא גם מתאר את החסידות באמצעות השימוש ברעיון של 'סוד'. תורת החסידות מתוארת כאן כ'תורה פשוטה' אך 'עמוקה' וסיפורי החסידות מוצגים כמסתירים מאחוריהם 'סודות גדולים'. לפי האמור בטקסט, ביכולתם של אותם סודות לשמש כלים רוחניים בעזרתם יכול האדם להגיע 'אל עצמו' ו'אל האלוהות'. תורת החסידות מוצגת כאן כסוג של שיטה רוחנית-תרפויטית המאפשרת לאדם להתפתח רוחנית ולעבור תהליכים פנימיים של גילוי ומימוש העצמי. מהלך מעין זה, הקושר בין תורת החסידות לבין השאיפה להתפתחות רוחנית ורגשית, אופייני מאוד לעידן החדש היהודי ולרוחניות היהודית העכשווית, בהם מאמר זה עוסק.

העידן החדש היהודי והרוחניות היהודית העכשווית מהווים את אחת התצורות התרבותיות-דתיות העולות של היהדות העכשווית בצפון אמריקה ובישראל. כפי ששמו מעיד, העידן החדש היהודי מושפע באופן מובהק מתרבות העידן החדש

1 על העידן החדש היהודי ושתי קהילות העידן החדש היהודי אשר פעלו בישראל בתחילת שנות האלפיים ראו: R. Werczberger, *Jews in the Age of Authenticity*, New York 2016.

2 לניסיונות עכשוויים לקשור בין יהדות לבודהיזם בקרב חוגי הרוחניות היהודית החדשה, למשל באמצעות שילוב בין מדיטציית מיינדפולנס הבודהיסטית והמסורת היהודית (Jewish mindfulness) ראו: M. Niculescu, 'I the Jew, I the Buddhist: Multi-religious Belonging as Inner Dialogue', *CrossCurrents* 62.3 (2012); E. Sigalow, *American JewBu: Jews, Buddhists, and Religious Change*, Princeton 2019, pp. 350-359.

הכללית והרוחניות העכשווית, אשר הפכה לפופולרית במערב בעשרות השנים האחרונות. מטרתו המוצהרת היא חידוש החיים והמסורת היהודית והפיכתה לרוחנית יותר. דבר זה נעשה על ידי פנייה אל המקורות המיסטיים היהודים, בעיקר לתורת הקבלה והחסידות ועל ידי שילוב של רעיונות ופרקטיקות מתרבות העידן החדש (הלא-יהודי) לתוך המסורת היהודית. רוחניות העידן החדש, אותה תצורה דתית חדשה מכוונת שוק, צריכה וסגנון חיים והפועלת מחוץ למסגרים הדתיים מתאפיינת בליקוט של שיטות ופילוסופיות ממקורות תרבותיים, דתיים וגיאוגרפים שונים וגיבושם לכדי תורה רוחנית הממוקדת בעצמי (self), התפתחותו ומימושו. לדעת ההיסטוריון וואטר הנחרף³ מקורותיה ההיסטוריים של תרבות העידן החדש נעוצים באזוטריקה המערבית של המאה התשע עשרה על ענפיה השונים. המושג אזוטריקה מערבית משמש חוקרים כתווית כללית לכל אותן מסורות דתיות-רוחניות אשר צמחו בתרבות המערבית ונדרחו על ידי ההוגים הרציונליסטיים והמדעיים, החל מהמאה השש עשרה ואילך, כדוגמת אלכימיה, כישוף או קבלה נוצרית ומאוחר יותר באמצע סוף המאה התשע עשרה התיאוסופיה, אוקליטיזם והספיריטואליזם.⁴ בתורות אלה נתפס הידע האזוטרי כסוג מיוחד של ידע מסתורי קדום אשר ניתן לגלותו באמצעים שונים ולעשות בו שימוש.

תרבות העידן החדש אימצה את רעיון הסוד והעניקה לו ערך סמלי רב. ביטוי מובהק לכך ניתן בסרט ניו-אייג' הפופולארי 'הסוד'.⁵ הסרט (ובהמשך הספר) מציג לצופיו את ה'סוד' אשר אמור לאפשר לכל אדם לממש את חלומותיו ולהשיג כל דבר אשר ליבו חפץ. סוד זה אינו מבוסס על מאגיה, כפי שניתן היה אולי לחשוב, אלא על התובנה, המכונה בסרט/ספר "כוח המשיכה" (law of attraction), על פיה ניתן להשפיע על המציאות בכוח המחשבה האנושית. הסוד להגשמת משאלות טמון בגישה הנפשית החיובית של האדם על העולם. גישה חיובית ואמונה שניתן להשפיע בכוח המחשבה על המציאות תוביל להתגשמות שאיפות האדם באופן מוחשי – הצלחה בלימודים, בקריירה או במציאת אהבה. במילות תקציר הספר:

במשך מאות שנים נשמר ה'סוד' בידי בודדים. רבים חמדו אותו והוא הוסתר, אבר, נגנב ונקנה בכסף רב. כמה מגדולי האנושות – אפלטון, גליליאו, שייקספיר בטהובן ואיינשטיין – ידעו והבינו אותו. עתה הוא נחשף לעולם כולו. לא חשוב מי אתם או היכן אתם נמצאים – בעזרת ה'סוד' תגלו כיצד אתם יכולים להשיג, להיות או לעשות כל מה שתרצו ולהגשים את החיים שאתם חולמים עליהם. תדעו מי אתם באמת. תתוודעו אל ההצלחה האמיתית שמצפה לכם.⁶

התובנה כי 'מחשבה בוראת מציאות' נטועה עמוק באתוס רוחניות העידן החדש. מורים רוחניים כדוגמת דיפאק צו'פרא או הסופר פאולו קואלו טוענים כי לאדם יש

3 ראו W. J. Hanegraaff, *New Age Religion and Western Culture: Esotericism in the Mirror of Secular Thought*, Leiden 1996.

4 ראו W. J. Hanegraaff, *Esotericism and the Academy: Rejected Knowledge in Western Culture*, New York 2012.

5 ראו R. Byrne, *The secret*. Simon and Schuster, 2008.

6 שם.

כוח אישי לא-מוגבל המאפשר לו להגשים את כל משאלותיו: הפסיכולוגיות, הגופניות והחומריות, אם רק ידע כיצד להשתמש בכוחות שקיימים סביבו על ידי שינוי דפוסי החשיבה שלו על עצמו ועל סביבתו. אף שניתן לאתר רעיונות מעין אלה גם בסביבות תרבותיות מחוללות יותר כמו למשל בסוגת ה-'עזרה עצמית' והפסיכולוגיה הפופולארית, הרי ש'הסוד' הצליח להפיץ אותם באופן פנומנלי.⁷ את הצלחתו זו אפשר אולי להסביר בכך שהספר זיקק רעיונות אלה, שווה להם נופך רוחני והציע אותם לציבור הרחב בפורמט נגיש ונח. כך גם ניתן אולי לשער כי את ההשראה לשימוש ברעיון של 'סוד', כפי הוא בא לידי ביטוי בציטוט אשר פתח מאמר זה, נובע משיח רוחניות העידן החדש אודות הסוד ושורשיו באזוטריקה המערבית.

מאמר זה מבקש להתחקות אחר האופן בו התגלגל ונדד רעיון 'הסוד' מהקבוצות האזוטטריות של צפון אמריקה ואירופה של סוף המאה התשע עשרה ותחילת המאה העשרים, לתיאור של קורס בתולדות החסידות של קהילה יהודית-רוחנית בישראל בתחילת המאה העשרים והאחת, ולשאל כיצד קיבל רעיון הסוד משמעות של שיטה יהודית-רוחנית-תרפויטית. אף שניתן לטעון כי המקור לרעיון 'הסוד' כפי שהוא מוצג בפסקה שפתחה את המאמר הוא בתורת הסוד (או האזוטריקה) היהודית, אבקש לטעון כאן כי המקור לו הוא דווקא בתורות לא-יהודיות מאוחרות יותר, בעיקר באזוטריקה המערבית של סוף המאה התשע עשרה ותחילת המאה העשרים ובתרבות העידן החדש אשר התגבשה מתוכה לקראת סוף המאה העשרים. כדי לבסס טענה זו, המאמר יציב על כמה מההקשרים ההיסטוריים והתרבותיים, הקרובים והרחוקים מתוכם צמח הרעיון של סוד רוחני כשיטה תרפויטית ובעיקר על שני זרמים ספציפיים באזוטריקה המערבית של סוף המאה התשע עשרה ותחילת המאה העשרים: התנועה התיאוסופית ותנועת ה-New Thought. שני זרמים רעיוניים אלה מהווים שורשים מרכזיים בתרבות העידן החדש העכשווית, ומשם אבקש לטעון, שהם גם חלחלו לצורות העכשוויות של הרוחניות היהודית.⁸ בחלקו השני של המאמר אתמקד בהיבטים החברתיים והכלכליים של רוחניות העידן החדש, בעיקר תרבות התרפיה, הקפיטליזם המאוחר ובאידאולוגיה הניאו-ליברלית כדי להסביר כיצד הפכה הרוחניות העכשווית בכלל והרוחניות היהודית החדשה לשיטה תרפויטית ממוקדת-עצמי, ורעיון הסוד זכה למשמעות של שיטה תרפויטית להתפתחות רוחנית.

האזוטריקה המערבית וסודותיה

ראשיתו של תואר השם 'אזוטרי' ושם העצם 'אזוטריקה' הוא בטקסטים נוצריים מהמאה השנייה. מבחינה אטימולוגית, המילה 'אזוטרי' נגזרת מהמילה היוונית: (esoteros) (ἐσώτερος) שמשמעותה היא 'פנימי' או 'פרטי'. לטענתו של ההיסטוריון וואטר

7 לטענת אתר הספר/סרט, הספר מכר עד היום כשלושים מיליון עותקים ותורגם ל-50 שפות. נדלה בתאריך 15.9.2020 <https://www.theseecret.tv/rhonda-byrnes-biography>

8 ראו, K. Alexander, 'Roots of the New Age', in: J.R Lewis and J.G Melton (eds.), *Perspectives on the New Age*, Albany 1992, pp. 30-48; Hanegraaff, *Esotericism and the Academy*, pp. 207-218

הנחרף, שימש המושג 'אזוטרי' לאורך ההיסטוריה המערבית לתיאור ידע פנימי שנמצא בבעלותה של קבוצה קטנה ומסוימת. ידע זה הוא חבוי ונסתר להמונים וחשוף רק למי ששייך לאותה קבוצת אליטה או חבורת סוד. לקראת סוף המאה השמונה עשרה, טוענים הנחרף וון סטוקרד, קיבל המושג 'אזוטריקה' את המשמעות המקובלת כיום – סוג מיוחד של ידע מסתורי וקדום הידוע למתי מעט.⁹ בהתאם, ניתן לזהות מתקופה זו והלאה התגבשות סדרה ארוכה של פנטזיות היסטוריות אודות מסדרים סודיים ומסתוריים, (כדוגמת הבונים החופשיים) אשר היו פעילים לכאורה בעולם העתיק ואף מבריאתו של העולם.¹⁰

מבחינה מחקרית משמש המושג 'אזוטריזם' מערבי כיום לתיאור קשת של זרמים רעיוניים בתרבות המערבית אשר נדחו על ידי החשיבה המדעית הרציונלית מהמאה השמונה עשרה והלאה כמו גם על ידי הצורות הנוצריות-פרוטסטנטיות הדומיננטיות מאז הרפורמציה במאה השש עשרה.¹¹ במהלך המאה התשע עשרה מתחיל המושג 'אזוטריקה' וידע אזוטרי להיות מזוהה גם עם הרעיון של האוקלט (occult) המתורגם לרוב כ'תורת הנסתר'. אף ששני מושגים אלה אינם זהים זה לזה – השימוש בראשון נעשה בזיקה לחניכה לתוך סודות רוחניים ואילו השני מתייחס בדרך כלל לכוחות החבויים והנעלמים הפעילים בעולם הטבעי ויכולים להתגלות בעזרת ידע מוכמן, השימוש בשניהם נעשה באופן דומה ומשמש לתיאור של אותה תופעה.¹²

נקודה מרכזית בתפיסת הסוד של האזוטריקה המערבית היא ההנחה כי אותם ממדים נסתרים, חבויים וסודיים הקיימים במציאות יכולים להתגלות על ידי מי שיש בידיו את המפתח לידע ולאמת. מאחורי תפיסה זו עומדת גם הנחה מובלעת אודות אלו שכבר גילו את הסוד, וביכולתם לשתף ולגלות אותו לסובבים כרצונם. לא בכדי, באותה תקופה ממש, הצביע הסוציולוג הגרמני גיאורג זימל על האופן בו סוד, או סודות, מהווים חלק אינטגרלי ממערכות יחסים חברתיות, ועל האופן בו סוד הוא מרכיב מהותי לרגולציה ולשליטה חברתית המתבססת על הפצה ומניפולציה של ידע.¹³ לטענת זימל מערכות יחסים אנושיות מסוגים שונים, ביניהן כלכליות, זוגיות/אינטימיות או דתיות רבות מבוססות לא רק על ידע המשותף לכל הצדדים אלא גם על ידע שרק צד אחד יודע ושומר לעצמו ועושה בו שימוש לצורך שליטה בצד השני. יתרה מזו, העובדה כי ידע מסוים אודות רעיון, חפץ או פעילות הוא מוגבל מבחינת התפוצה שלו מעלה את ערכו בעיני אלה שמחזיקים בו, במיוחד כאשר מחזיקי הסוד מזהים את עצמם כנעלים מאלה

9. K.Von Stuckrad, 'Western Esotericism: Towards an Integrative Model of Interpretation', *Religion* 35.2 (2005), pp. 78-97.

10. ביטוי פופולרי לסוג זה של רמיון ניתן למצוא בספר רב המכר צופן דה-ווינצי של דן בראון ואף בתאוריות קונספירציה עכשוויות.

11. ראו Hanegraaff, *Esotericism and the Academy*.

12. שם.

13. S. Georg, 'The Sociology of Secrecy and of Secret Societies', *American journal of Sociology* 11.4 (1906), pp. 441-498. לטענת ואטר הנחרף, זימל היה מעורב בקבוצה הסודית של אומנים ואינטלקטואלים אשר התקבצו סביב למשורר סטפן גיאורג (1868-1933), וייתכן שהעיסוק שלו בנושא הושפע מכך; ראו W. J. Hanegraaff, 'Esotericism', in: April Theorized: Major Trends and Approaches to the Study of Esotericism', in: April D. De Conick, *Religion: Secret Religion*, Farmington Hills, MI 2016, pp. 70-155.

שאינן בידם את הסוד. כך שהסוד, או ליתר דיוק ידיעת הסוד, משמשת גם לביסוס של אליטה חברתית – לפחות בעיני עצמה.¹⁴

על פי חוקר האזוטריקה קוקו ון סטוקרד,¹⁵ לשיח האזוטרי שני ממדים עיקריים: הטענה לידע 'גבוה' (higher knowledge) והדיון באמצעים להשגת הידע הזה. לשיטתו, הטענה לבעלות על 'הידע גבוה' או 'העילי' טומנת בחובה, לא רק טענה לגבי תוכנו של אותו ידע, אלא גם ובעיקר טענה לגבי עליונותו. על פי תפיסה זו הידע האזוטרי, הנתפס כמפתח לכל השאלות המהותיות המטרידות את בני האדם, גובר על פרשנויות מתחרות, כדוגמת אלו שהמדע מציע. כאן חשוב לציין כי הרעיון של 'ידע גבוה' או 'עילי' נמצא בזיקה לשיח הסודיות, אבל לא בגלל שהאמת האזוטריה מוגבלת למעגלים פנימיים של מומחים או חניכים, אלא בגלל האלמנט המבני של דיאלקטיקה של גילוי והסתרה המתקיים בו. כוחו של הידע הכמוס טמון לאו דווקא בגילוי כשלעצמו, אלא בדיאלקטיקה המתמדת בין כיסוי וגילוי, בין הסתרה לחשיפה. דיאלקטיקה זו מהווה את אחד המרכיבים המרכזיים בשיח על הסוד והכוח המיוחס לו.¹⁶

צורות רבות של אזוטריקה מניחות את קיומו של ידע סודי הגלוי רק למתי מעט השולטים בגילוי ובהפצתו. בתנועות האזוטריה אשר פרחו בסוף המאה התשע עשרה ותחילת המאה העשרים הוצב הידע 'הסודי' כזה שמקורו בפילוסופיות מהמזרח בראש היררכיה של ידע מסוג אחר ובעל חשיבות עליונה. ידע זה זכה לשלל תארים בעלי קונטוציות מרחביות כדוגמת: 'פנימי', 'עמוק' או 'גבוה' (Higher knowledge). דוגמה מובהקת להלך רוח זה ביחס לידע הסודי ניתן למצוא בתנועה התיאוסופית. הלנה בלבצקי, מייסדת התנועה פרסמה בשנת 1888 את הספר *The Secret Doctrine the Synthesis of Science, Religion and Philosophy*,¹⁷ הטוען, בין השאר, להשבת הידע האזוטרי למערב. התרבות המערבית מתוארת בו כתרבות בה ידע זה נשכח, הוחבא, הוצפן ונאסר במשך מאות בשנים, עד שבסוף המאה התשע עשרה, כמעט אבד לחלוטין. בלבצקי טוענת לגילוי מחודש של ידע זה בסיועם של המאסטרים הרוחניים שלה. מקום מרכזי בדוקטרינה התיאוסופית תופסת הטענה כי מקור הידע האזוטרי של התיאוסופיה הוא במזרח-הקדום (מצרים העתיקה), ומאוחר יותר גם הרחוק: הודו וטיבט. המחקר מראה כי בפועל הידע הסודי הזה היה סינתזה מורכבת של רעיונות רוחניים שנשאבו ממקורות אזוטריים שונים כדוגמת תורת הקבלה, הרמיזם, מסמרים ועוד.¹⁸

על פי שורשים רעיוניים אלה, ניתן להבין כיצד חדר הרעיון של הסוד כמושג בעל ערך סמלי והון תרבותי לתוך תרבות העידן החדש וממנה לרוחניות היהודית העכשווית. אולם מה לגבי תוכנו של הסוד? גם כאן יש לאזוטריקה המערבית תפקיד

14 ראו זימל שם.

15 ראו ון סטוקרד (לעיל הערה 9).

16 שם.

17 ראו H.P. Blavatsky, *The Secret Doctrine: The Synthesis of Science, Religion, and Philosophy* Volume II: Anthropogenesis. Lulu.com 2018.

18 ראו O. Hammer, *Claiming Knowledge: Strategies of Epistemology from Theosophy to the New Age*, Brill 2003.

מרכזי. כאמור, אחד מביטויי הבולטים והמוכרים ביותר של רעיון זה ביותר התקיים בסרט 'הסוד' אשר מציג לצופים את הסוד אשר אמור לאפשר לכל אדם לממש את חלומותיו ולהשיג כל דבר אשר ליבו חפץ. סוד זה מבוסס על התובנה כי: 'כל מה שנכנס לחייכם, אתם המושכים אותו אל תוכם. והוא נמשך אליכם מכל הדימויים שאתם משמרים במוחכם. מה שאתם חושבים שהוא הקובע. כל דבר שנמצא במוחכם, אתם מושכים אליכם',¹⁹ כלומר, בכוחה של המחשבה האנושית להשפיע ולהתמיר את המציאות החומרית של האדם.

בדומה לרעיון 'הסוד', גם רעיון זה של 'מחשבה בוראת מציאות' איננו פרי המצאתה של תרבות העידן החדש של סוף המאה העשרים. את המקור לרעיון של 'כוח המחשבה' ולניסוחו העכשווי כ'מחשבה בוראת מציאות' ניתן לאתר בתנועת ה-New Thought אשר פעלה אף היא בסוף המאה התשע עשרה – תחילת המאה העשרים בצפון מזרח ארה"ב. התנועה הייתה חלק מגוף של תנועות/קבוצות הרמוניות שפעלו בצפון אמריקה במאה התשע עשרה, כדוגמת התנועה הטורננדנטליסטית האמריקנית, הספיריטואליזם, והמסמריזם אשר מיזגו רעיונות דתיים ופילוסופיים שונים כדומת תיאולוגיה נוצרית, פסיכולוגיה וריפוי-עצמי. קבוצות אלה הציגו, כל אחת בדרכה, כי שלווה רוחנית, בריאות גופנית ואפילו רווחה כלכלית קשורים לזיקה המחשבתית והנפשית של האדם עם הקוסמוס.²⁰

בניגוד לרדתות הקלאסיות המדגישות את הגאולה בעולם הבא (other worldly) במונחיו של הסוציולוג הגרמני מקס וובר,²¹ הדגש בקבוצות אלה היה על גאולה בעולם-הזה (This worldly) – שיפור החיים הרוחניים והפיזיים של הכאן ועכשיו. יתרה מזו, ברוח המדע הניוטוני והפיזיקה הקלאסית חבריהם טענו לגילויים של חוקים רוחניים, אשר בכוחם לשנות ולשפר את חייהם של פרטים באותו אופן בו הטכנולוגיה שינתה את החברה.²² בהתאם, נוסחו חוקים כדוגמת חוק 'כוח המשיכה' מהסרט 'הסוד'. חוק זה הוצג בשתי יצירות ספרותיות מתחילת המאה העשרים שנכתבו על ידי אנשים המקושרים לתנועת ה-New Thought. הראשונה היא ספרו של ויליאם ווקר אטקינסון: *Thought World: Or the Law of Attraction in the* (1908) והשנייה היא הספר: 'מדע ההתעשרות' של וואלאס די. ווטלס מ-1910. היצירה הראשונה, בעלת הנטיות הפילוסופיות מנסחת את רעיון 'חוק המשיכה' ואילו ספרו של וואלאס המתבסס אף הוא על הרעיון של השפעת דפוסי המחשבה על המציאות, מגדיר את עצמו כמדריך מעשי ומציע לקוראיו שיטה המתמקדת במטרה אחת ברורה: השגת הצלחה כלכלית ועושר חומרי.

19 שם.

20 S. Ahlstrom, *A Religious History of the American People*, New Haven, CT, 1974; ראו C. Albanese. *A Republic of Mind and Spirit*, New Haven, CT, 2007; L.E. Schmidt, *Restless Souls: The Making of American Spirituality*, San-Francisco, 2005

21 M. Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, New York, ראו 1968, pp. 542-544

22 R.J. Lewis, 'Science and the New Age', D. Kamp and J. Lewis (eds.) *Handbook of New Age*, Leiden 2007

בתחילת המאה העשרים, הדיון בבריאות הגוף ובשגשוג חומרי בקרב אנשי ה-New Thought אשר נערך עד אז באמצעות מונחים תיאולוגים, קיבל נופך חילוני יותר והחל לכלול גם רעיונות ומונחים מהפסיכולוגיה הפופולרית של אותה תקופה. פסיכולוגיה זו הציגה את דמות האדם (personhood) באופן חדש המדגיש את המימוש והביטוי העצמי על פני הערכים (הפרוטסטנטים) הקודמים של שליטה עצמית וריסון. בדתות ההרמוניות, מימוש עצמי זוהה כמימושם של דחפים יזמיים ושל הצלחה בעולם. ערכים אלה נוסחו בשפה פסיכולוגית-דתית המזהה בתת-מודע הנפשי מוקד של כוח אלוהי/רוחני. כך הפכה תנועת ה-New Thought בשני העשורים הראשונים של המאה העשרים, לתצורה אמריקנית של פסיכולוגיה פופולרית ובו-זמנית לדת של שגשוג והצלחה.²³ אף שלאחר שנות העשרים איבדו קבוצות ה-New Thought והתיאוסופיה מכוון, הרעיונות שלהם אודות ידע גבוה/ וסודי וכוחה של המחשבה המשיכו לחלחל לצורות השונות של חשיבה חיובית וספרות עזרה עצמית, וכפי שאראה כאן, גם לתרבות העידן החדש ולרוחניות העכשווית.

העידן החדש של הסוד הגלוי

תרבות העידן החדש התגבשה בשנות השבעים והשמונים של המאה העשרים מתוך התנועות החברתיות של שנות השישים, למשל התנועה הפמיניסטית או התנועה לזכויות האזרח, ובעיקר מתרבות הנגד אשר דחתה את הממסד ואת סמכותו. תנועות חברתיות אלו, אשר עיצבו באופן בלתי הפיך את החיים והתרבות המערבית, יצרו גם את התנאים לחופש הרוחני החדש אשר הוביל לפריחתן של קבוצות דתיות ורוחניות אלטרנטיביות. קבוצות אלה קידמו גישות ושיטות תרגול רוחניות, חלקן הניכר שאוב מתורות המזרח הרחוק ותנועת הפוטנציאל האנושי. גישה זו שיקפה את הדחייה של הדת הממוסדת. בה בעת היא נסמכה על מסורות דתיות אמריקניות של מפנה המאה של שיפור עצמי ורוח חלוצית שהוזכרו לעיל, תוך שהיא מקדמת את התפיסה שרוחניות אמורה להיות משמעותית, מרגשת ואקספרסיבית. לטענת וואטר הנחרף ואחרים,²⁴ בכך מהווה העידן החדש המשך ישיר פחות או יותר לזרמי האוטריקה המערבית המוקדמים של תחילת המאה העשרים.

אולם בניגוד לתנועות וקבוצות האוטריקות אלו, העידן החדש עצמו אינו מהווה תנועה חברתית-דתית מוסדרת אלא מעין רשת מקוטעת של רעיונות, תפיסות עולם, שיטות וקבוצות והתארגנויות לא פורמאליות הנעדרות סמכות או מנהיגות מרכזית. למרות ההבדלים והגיוון העצום בין תופעות העידן החדש השונות, ניתן גם לאתר קווי דמיון ניכרים, ביניהם, בין השאר, הציפייה לשינוי ולטרנספורמציה רוחנית קוסמית, קרי, להגעתו של 'עידן חדש', סלקציה ושאיפה של תמות, עקרונות ושיטות ממסורות רוחניות שונות השאובים ממקורות תרבותיים, היסטוריים וגיאוגרפיים כדוגמת יוגה, בודהיזם, מדיטציה, סופיות, קבלה, אמונות פגאניות, ושילוב של פרקטיקות תרפויטיות שמקורן בפסיכולוגיה ההומאניסטית ותנועות הפוטנציאל

23 ראו Alexander (לעיל הערה 8); Hammer (לעיל הערה 18); Hanegraaff (לעיל הערה 4).

24 ראו Hanegraaff (לעיל הערה 3).

האנושי. מאחורי הסינקרטיזם המאפיין את העידן החדש עומדת תפיסה פרניאליסטית שמקורה אף היא באזוטריקה המערבית, על פיה בכל הדתות והשיטות הרוחניות קיים גרעין משותף של ידע רוחני עמוק; ידע זה שונה בצורה מהותית מהידע הרציונלי, השטחי והיומיומי.²⁵

כניסתה של רוחניות העידן החדש לתרבות הפופולרית במערב הביאה לכך שמה שהיה אזוטרי באופן יחסי עד כה, הופך עתה קבל עם ועדה והפך נפוץ עד כדי כך שלא ניתן יותר לאפיין את הידע האזוטרי כידיע סודי ואלטיסטי. כך, למשל עבודותיהם של חוקרי קבלת המאה העשרים יונתן גארב ובועז הוס מצביעות על האופן בו לימוד קבלה, שהיה עד לאמצע-סוף המאה העשרים נחלתם של מתי מעט, הפך לפופולרי ונפוץ בקרב קבוצות חדשות ובכללם נשים, צעירים ולא-יהודים.²⁶ יתרה מזו, סוכני ההפצה של הניאו-קבלה, כדוגמת הרב ברג שעמד בראש המרכז לקבלה או הרב מיכאל לייטמן, ראש ארגון בני-ברוך מצהירים בריש גלי כי מטרתם היא לגלות ולפרסם את סודות הקבלה לציבור הרחב בצורה מוכנת ובהירה.²⁷ מגמה זו, של גילוי והפצה של תורת הסוד היהודית, תוך הפיכתה לפשוטה (ויש האומרים לפשטנית) אופיינית מאד לתרבות העידן החדש הנוטה ללקט מסורות, שיטות ורעיונות מיסטיים ממקורות גיאוגרפיים ותרבותיים שונים תוך השטחה של העומק התרבותי והדתי שלהם.

לטענת הנחרף, בניגוד לתנועות האזוטריקות המקוריות של מפנה המאה, בתרבות העידן החדש חל פיחות במרכזיותם של הרעיונות התיאוסופיים והאנתרופוסופיים. במקומם ניתן לאתר השפעה חזקה של התנועות המטפיזיות האמריקאיות, כדוגמת ה-New Thought, וסוגים מסוימים של פסיכולוגיה דתית ותרפיות אלטרנטיביות.²⁸ בהתאמה, תפקיד הידע הסודי (שאינו עוד סודי) השתנה. ידע זה לא נועד עוד לאפשר לאדם להגיע לעולם הבא, וגם לא להגיע להארה ולשחרור מהמעגל התמידי של חיים ומוות, אלא לממש את שאיפותיו בעולם הזה. כלומר, במהותו ידע זה הוא שימושי ותועלתני – כלי שנועד למימוש מטרות ספציפיות בתוך העולם הזה. אותן מטרות עשויות להיות חומריות, למשל הרצון להגיע להצלחה עסקית ולצבור עושר; גופניות – כדוגמת בריאות וריפוי; או נפשיות ורגשיות. חשוב מכך, ידע זה נועד להגשים שאיפות הנוגעות למערכות יחסים בין האדם לסביבתו ובייחוד לרוחניות של האדם עצמו. שאיפה מנוסחת בדרך כלל במונחים של התפתחות רוחנית וטרנספורמציה אישית.²⁹ רבות מקבוצות ושיטות העידן החדש נוטות להתבסס על חיפוש אינדיבידואלי אחר הגשמה אישית, המשלב את הרצון להתפתחות אישית עם השאיפה לשינוי תודעתי-רוחני.

25 שם.

26 ראו י' גארב, 'יחידה הסגולה יהיו לעדרים: עיונים בקבלת המאה העשרים, ירושלים 2012; B. Huss, 'The New age of Kabbalah: Contemporary Kabbalah, the New Age and Postmodern Spirituality', *Journal of Modern Jewish Studies*, 6.2 (2007), pp. 107-125.

27 שם.

28 W.J. Hanegraaff, 'The New Age Movement and Western Esotericism', D. ראו K. Kamp and J. Lewis (eds.), *Handbook of New Age*, Leiden 2007, pp. 27-50.

29 ראו J. Tucker. 'New Age Religion and the Cult of the Self', *Society* 39.2 (2002), pp. 46–51.

הדגש על העצמי תואם את מה שפול הילאס, הסוציולוג חוקר העידן החדש, תיאר כקידוש העצמי ברוחניות העכשווית. לפי הילאס,³⁰ אחד ממאפייניו העיקריים של העידן החדש הוא ההתמקדות בעצמי (self) אשר נתפס בתורות אלה כגרעין הפנימי האותנטי של האדם ושאותו יש לשחרר מהכבלים החברתיים שעוצרים את מימוש. השיטות הרוחניות השונות של העידן החדש משמשות אמצעי להתפתחות רוחנית ולמימוש עצמי. באופן מעניין, תארי השם של הידע הסודי באזוטריקה המערבית, המתארים אותו במונחים של 'גבוה', 'פנימי' או 'עמוק', הותקו בשיח העידן החדש לתיאור הגרעין האותנטי של העצמי: 'עצמי גבוה' (Higher self), 'עצמי פנימי' (inner self) ו'עצמי עמוק' (deeper self).

ניתן לשער כי מהלך השיח הזה מבוסס על תפיסת העצמי בפסיכולוגיה המערבית על פיו לכל אדם יש גרעין נפשי עמוק שאינו ידוע ומוכר, שיש ל"עבוד" (במובן של עבודה טיפולית) על מנת לחשוף את סודותיו ולהכירו לעומקו. החשיפה וההיכרות עם העצמי האותנטי מעניקה לאדם כוח טרנספורמטיבי לשנות את חייו ולתקן אותם. בניגוד לסוד התיאוסופי החיצוני, הפנמת הסוד לתוך העצמי המאפשרת את הדמוקרטיזציה והפופולריזציה שלו. מעתה לכל אדם יש את הפוטנציאל לגלות את הסוד האישי שלו באמצעות העבודה הרוחנית-תרפויטית.

כיצד ניתן להבין את ההתמרה מהמיקוד האזוטרי בידע הסודי החיצוני אודות הקוסמוס לידע אודות העצמי בתרבות העידן החדש? הסבר אפשרי לכך ניתן למצוא במה שהפילוסוף הקנדי צ'ארלס טיילור מתאר כ'מפנה הסובייקטיבי' של התרבות המודרנית.³¹ לדעת טיילור, המפנה הסובייקטיבי הביא את פנייה פנימה של הסובייקט המודרני ותפיסה חדשה של פנימיות על פיה האדם המודרני חושב על עצמו כיצור עם עומק פנימי – כבעל מהות או גרעין אותנטי. תפיסה זו עומדת מאחורי הדרישה לגלות ולהקשיב לעצמי ולמצוא את הדרך האישית והייחודית לכל אדם. בעידן האותנטיות, אומר טיילור, נקרא האדם לחיות את חייו באופן הייחודי לו, תוך מתן ביטוי עצמי אקספרסיבי, יצירתי וכוונת אישית.³² ניתן גם לקשור את אתוס האותנטיות של העצמי לשיח החיפוש הרוחני העכשווי.³³ בעידן העכשווי, מתרחש שינוי מהותי באופן בו נעשית הבחירה הדתית. בהשפעת אתוס האותנטיות, מאתרים השחקנים דרך רוחנית אותה הם מוצאים כמשמעותית, ובתוכה הם מרגישים בנוח, גם אם הדבר כרוך בנטישת מסגרות דתיות או חברתיות או דמויות סמכות דתיות קודמות.

אתוס האותנטיות עליו מצביעים טיילור ואחרים³⁴ קשור גם לאתוס מודרני נוסף – זה של תרבות התרפיה.³⁵ בעקבות פרויד הפכה התרפיה – קרי הטיפול הנפשי, לדרך הנפוצה להתבוננות פנימית, לחיפוש אחר העצמי הפנימי והאותנטי,

30 P. Heelas, *The New Age Movement: The Celebration of the Self and the Sacralization of Modernity*, Oxford 1996.

31 ראו C. Taylor, *The Ethics of Authenticity*, Cambridge, MA 1991.

32 שם.

33 ראו R. Wuthnow, *After Heaven: Spirituality in America since the 1950s*, Berkley and Los Angeles 1998.

34 ראו C. Lindholm, *Culture and Authenticity*, Malden 2002 ; (לעיל הערה 31).

35 ראו F. Furedi, *Therapy Culture: Cultivating Vulnerability in an Uncertain Age*, London and New York 2004.

ולהתמקדות ברגש. לטענת אווה אילוז הצלחתה של תרבות התרפיה המערבית נובעת מהמזיג שהיא מציעה בין שני היבטים מרכזיים ולכאורה סותרים של התרבות המודרנית. הראשון הוא, כאמור הפנייה של העצמי פנימה בחיפוש מתמיד אחרי האותנטיות האישית והייחודיות שלו. השני הוא הדרישה התרבותית והמוסדית לרציונליות.³⁶ לכאורה, ניתן היה לחשוב כי קיימת סתירה בין השיח הרוחני-דתי לבין אתוס האותנטיות והשיח התרפויטי המחולן, וכי הפסיכולוגיה תחליף את האמונה בעל-טבעי, וסמכות הרבנים והכמרים תוחלף בזו של הפסיכולוג והפסיכיאטר. אולם משלהי המאה העשרים, ועם התחייה הדתית המאפיינת תקופה זו ניתן דווקא לראות את ההשפעה ההדדית בין שתי גישות ואת חדירתם של רעיונות פסיכולוגים לתוך מערכות דתיות. כך למשל מתארת האנתרופולוגית טניה לוהרמן³⁷ כיצד יותר ויותר נוצרים פרוטסטנטים מזהים באל דמות של יועץ או פסיכולוג המגיב לצרכים ולרגשות במקום דמות האל המסורתית אשר מעניש את החוטאים ומברך את המאמינים. מחקרים אחרים מצביעים על היווצרותן של תצורות דתיות ורוחניות המשלבות בין מסורות דתיות קיימות לבין השאיפה העכשווית להתפתחות והגשמה עצמית.³⁸ תרבות העידן החדש והרוחניות העכשווית מהוות ביטוי מובהק למגמות אלה, בין השאר גם בגלל השורשים שלהן במסורות האזוטיות בתנועות שמניתי מקודם, כמו גם בתנועת הפוטנציאל האנושי של שנות השישים במאה העשרים. בעידן החדש שיטות תרפויטיות עוצבו מחדש והפכו לפולחן דתי שמטרתו התפתחות רוחנית. מושגים פסיכולוגיים כדוגמת מימוש והגשמה עצמית והתפתחות עצמית, ושיטות תרפויטיות כמו רפלקציה, שיתוף קבוצתי ודמיון מודרך הפכו אמצעי לגילוי העצמי האותנטי, המקודש, התפתחותו רוחנית ושלמותו (well being).³⁹ כאן המקום לציין גם את ההקשר החברתי-כלכלי של מגמות אלה מתוך מבט ביקורתי עליהן. המיקוד בעצמי, בהתפתחותו הרוחנית ובשלמותו שתואר כאן קשור לא רק לחדירת השיח התרפויטי לתוך העידן החדש אלא גם להתפתחותה של תרבות העידן החדש מתוך הקפיטליזם המאוחר⁴⁰ והתעצבותה כחלק מתרבות הצריכה בעידן הניאו-ליברלי. לפי גואטיה ואחרים,⁴¹ חברת הצריכה הקצינה את תהליכי האינדיבידואליזם של המודרניות בכך שהגדירה את כל היבטי החיים והחברה ובכללם אלה הדתיים במונחים של בחירה. בתרבות זו גם הספרה הדתית התעצבה מחדש ופתחה מרחב אין סופי של אפשרויות דתיות חדשות – של ידע, פרקטיקות, מנהיגות, ארגונים וצורות חדשות של פעולה פוליטית. למעשה, התרחבותה של הרוחניות העכשווית מאז שנות השבעים וחדירתה לכל היבטי החיים לא הייתה אפשרית לולא

- 36 E. Illouz, *Saving the Modern Soul: Therapy, Emotions, and the Culture of Self-Help*, ראו Berkeley and Los Angeles 2008.
- 37 T.M. Luhrmann, 'Metakinesis: How God Becomes Intimate in Contemporary US Christianity', *American Anthropologist* 106.3: 2004, pp. 518-528.
- 38 ראו Tucker (לעיל הערה 29).
- 39 שם.
- 40 J.R. Carrette and R. King, *Selling Spirituality: The Silent Takeover of Religion*, New York 2005.
- 41 F. Gauthier, T. Martikainen and L. Woodhead, 'Acknowledging a Global Shift: A Primer for Thinking about Religion in Consumer Societies', *Implicit Religion* 16.3 (2002), pp. 261-76.

קיומה של תרבות הצריכה והשוק והיווצרותו של השוק הרוחני.⁴² יתרה מזו, תחת האידיאולוגיה הניאו-ליברלית, הפך הרעיון של העצמי האוטנטי להיות מזוהה עם הדרישה הניאו-ליברלית לעיצוב ולמימוש מתמיד של העצמי.⁴³ כך תחת הניאו-ליברליזם, הפכו שיטות רוחניות אמצעי (או טכנולוגיה במונחיו של פוקו) לניהול עצמי ולרגולציה של התנהגות יום יומית.⁴⁴ המחקר אודות פרויקטים דתיים ורוחניים שונים המקדמים התפתחות רוחנית באמצעות שיטות רוחניות שונות מראה כיצד הללו מהוות בפועל שיטות לניהול עצמי ולפדגוגיה רגשית.⁴⁵

דוגמה מפורטת למפגש בין ניאו-ליברליזם ורוחניות העידן החדש ניתן למצוא במחקרו של אדם קליין אורון על תקשור⁴⁶ – שיטה רוחנית בה אדם 'רגיל' מעביר מסרים מישויות לא-מוחשיות. בדומה לרבות משיטות העידן החדש גם שורשיו של התקשור הם בתנועה התיאוסופית. יחד עם זאת, לטענת קליין-אורון, התקשור גם מהווה גרסה רדיקלית של האידיאולוגיה הניאו-ליברלית העכשווית של אחריות עצמית. על פי הקוסמולוגיה של התקשור, לכל אדם יש פוטנציאל אלוהי והמציאות הסובייקטיבית – היינו מחשבות, אמונות וכוונות, קודמת למציאות האובייקטיבית החיצונית על פניה השונים: הכלכליים, הפוליטיים והחברתיים. התקשור מהווה אמצעי להתחבר למהות האלוהית של האדם ומאפשר לו להקשיב לצרכיו הפנימיים. בכך יכול האדם להשפיע על המציאות שלו ולשנותה. בניגוד לתקשור התיאוסופי, התקשור בעידן החדש מכון לשיפור החיים בהווה באמצעות העבודה על העצמי. בכך הופכת השיטה הרוחנית לשיטה סמי-תרפויטית ניאו-ליברלית המדגישה את העצמי ואת האחריות הבלעדית שלו על מציאות חייו. גם הסרט 'הסוד', אתו פתחתי את המאמר, מדגים הלך רוח דומה. חוק המשיכה והרעיון של 'מחשבה בוראת מציאות' המוצג בסרט, מציע כי המציאות האובייקטיבית תלויה כמעט לגמרי באופן בו האדם חושב עליה ובמידה בה הוא מתאמץ לשנות את הראייה שלו אודותיה. בהתאם לגישה הניאו-ליברלית, האחריות למהלך ולמציאות חייו של האדם מוטלת על האדם עצמו ומנותקת לחלוטין מכל הקשר חברתי, כלכלי ופוליטי חיצוני.

סודותיו של העידן החדש היהודי

התהליכים המתוארים כאן, ובכללם הניאו-ליברליזציה של הרוחניות לא פסחו על העולם היהודי – האורתודוקסי והליברלי. כיום ניתן למצוא את השפעותיהם בזרמים

- ראו W. C. Roof, *Spiritual Marketplace: Baby Boomers and the Remaking of American Religion*, Princeton 2014. 42
- ראו T. Ganti, 'Neoliberalism,' *Annual Review of Anthropology* 43 (2014), pp. 89–104. 43
- ראו M. Foucault, *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault* (שם). 44
- ראו D. Rudnyckyj 'Spiritual Economies: Islam and Neoliberalism in Contemporary Indonesia', *Cultural Anthropology* 24.1 (2009). pp. 104–41; D. Simchai and A. Shoshana, 'The Ethic of Spirituality and the Non-Angry Subject', *Ethos* 46.1 (2018). pp. 115–33; J.M Wilce and J.Fenigsen, 'Emotion Pedagogies: What Are They, and Why Do They Matter?', *Ethos* 44.2 (2016).pp. 81–95. 45
- ראו A. Klin-Oron, 'The End Begins in Me: New Forms of Political Action in Israeli Channeling', *Israel Studies Review* 29.2 (2014), pp. 39–56. 46

וגישות יהודיות שונות: החל מסדנאות מודעות עצמית ברוח ר' נחמן מברסלב ושיטת ימימה, דרך תוכניות אימון ברוח חסידות חב"ד וכלה בקבוצות של עידן חדש יהודי ורוחניות יהודית בקרב היהדות הליברלית בצפון אמריקה.⁴⁷ ברבות מקבוצות אלה, מתקיים ניסיון לשלב בין רעיונות ושיטות העידן החדש לבין המסורת היהודית תוך פנייה אל המיסטיקה היהודית ובייחוד לתורת הקבלה והחסידות. כך גם ברבות מהן הדגש מוסט מהסמכות החיצונית-האלוהית אל העצמי, התפתחותו ומימוש.⁴⁸ מגמה זו לא מפתיעה לאור מה שחוקרי החברה היהודית מזהים כמפנה הסובייקטיבי ביהדות והתגבשותו של 'העצמי היהודי הריבוני' (The sovereign Jewish self).⁴⁹ חוקרים אלה מזהים את האופן הגובר בו יהודים פונים פנימה אל העצמי שלהם לצורך ניסוח המשמעויות והפרשנויות האישיות שלהם והופכים את היהדות שלהם למשמעותית עבורם.⁵⁰ בהתאם, התפתחו גם תצורות חדשות של רוחניות יהודית המשלבות בין רעיונות ושיטות של הרוחניות העכשווית לבין המסורת היהודית, תוך פנייה אל המיסטיקה היהודית ובייחוד לתורת הקבלה והחסידות. תצורות אלה נפוצות במיוחד בקרב יהודים השייכים לזרמים הליברלים של יהדות צפון אמריקה, ובמידה מסוימת גם בישראל.⁵¹

באופן מעניין (גם אם לא במיוחד מפתיע) המונח רוחניות יהודית הוצע לראשונה בצפון אמריקה בתחילת המאה העשרים על ידי חברים בסניף היהודי של האגודה התיאוסופית האמריקנית.⁵² אולם, המושג זכה לתהודה ציבורית רק בשנות השישים של המאה העשרים במקביל לעניין הגובר ברוחניות הלא-ממוסדת. לצד השינויים הרחבים בנוף-דת (religioscape) האמריקני החל הרעיון של רוחניות

- 47 C. E. Rothenberg, 'Hebrew Healing: Jewish Authenticity and Religious Healing in Canada', *Journal of Contemporary Religion* 21.2 (2006), pp. 163–82; G. Silverman, 'I'll Say a Mi Sheberach for You': Prayer, Healing and Identity among Liberal American Jews', *Contemporary Jewry* 36.2 (2016), pp. 169–85; C. Weissler, 'Women of Vision' in the Jewish Renewal Movement: The Eshet Hazon ['Women of Vision'] Ceremony', *Jewish Culture and History* 8.3 (2006), pp. 62–86.
- 48 ראו Werczberger (לעיל הערה 1).
- 49 S. M. Cohen and A. M. Eisen, *The Jew Within: Self, Family, and Community in America*, Bloomington 2000.
- 50 W. Cadge, and L. Davidman, 'Ascription, Choice, and the Construction of Religious Identities in the Contemporary United States', *Journal for the Scientific Study of Religion* 45.1 (2006), pp. 23–38; A.Y. Kelman, T. Belzer, Z. Hassenfeld, I. Horwitz and M.C. Williams, 'The Social Self: Toward the Study of Jewish Lives in the Twenty-First Century', *Contemporary Jewry* 37.1 (2017), pp. 53–79.
- 51 ראו Werczberger (לעיל הערה 1).
- 52 B. Huss, 'Qabbalah, the Theos-Sophia of the Jews': Jewish Theosophists and their Perceptions of Kabbalah', in: J. Chajes and B.Huss (eds.), *Theosophical Appropriations: Esotericism, Kabbalah and the Transformation of Traditions*, Beer Sheva 2016, pp. 137–166.

יהודית לקבל תנופה בקרב צעירים יהודים שהיו מעורבים בתרבות הנגד.⁵³ המיקוד הגובר באינדיבידואליזם וחופש הביא רבים מיהודים צעירים אלה לדחות את מה שהם תפסו כריקנות רוחנית חלולה של בית הכנסת של ההורים שלהם בפרברים לטובת הניסיון להגשים חוויות דתיות מסוג חדש.⁵⁴ יש מהם אשר פנו אל רוחניות המזרח כדוגמת הבודהיזם או ההינדואיזם, או שהצטרפו לתנועות דתיות חדשות ואילו אחרים שבו למסורת הדתית-אתנית שלהם וחזרו בתשובה או לחליפין יצרו בעצמם צורות פולחן יהודיות חדשות. מתוך המחאה נגד היהדות הבורגנית של הוריהם, צעירים אלה ערכו את החיפוש שלהם אחר רוחניות יהודית מחוץ לבתי הכנסת של הזרמים הממוסדים. ברוח זו הם גיבשו גישות חדשות של יהדות של עשה-זאת-בעצמך אשר הדגישו ברוח תרבות הנגד ביטוי עצמי, אינטימיות ואוטנטיות אישית.

חשוב לציין כי המונח 'רוחניות יהודית' עצמו הפך לנפוץ רק מעט מאוחר יותר כאשר קבוצות ותנועות מסוימות, כדוגמת תנועת ה-Jewish Renewal העל-זרמית החלו להתמסד ותוך כדי כך גם להדגיש את החשיבות של החוויה הרוחנית הסובייקטיבית, הלא-מתווכת והטרנספורמטיבית הממוסגרת מתוך ובתוך המסורת היהודית.⁵⁵ חוויות מעין אלה נקשרו למיסטיקה יהודית, בעיקר לקבלה ולחסידות, ושולבו עם שיטות רוחניות לא יהודיות כדוגמת מדיטציה בודהיסטית או צ'אנטינג סופי. ברוחניות היהודית של שנות השמונים והתשעים של המאה העשרים, השאיפה לחוויה טרנספורמטיבית של העצמי הייתה שזורה בשאיפה לשנות ולתקן את החברה. רוחניות יהודית הובנה על ידי משתתפיה כאמצעי להביא לתחייה יהודית או לחילופין לתיקון החברה בכלל. יתרה מזו, בקרב חוגים מסוימים הרוחניות היהודית נתפסה במונחים של צדק חברתי ותיקון עולם ונקשרה לאקטיביזם פוליטי מהצד השמאלי של המפה הפוליטית.⁵⁶

לקראת סוף שנות התשעים של המאה העשרים, החל הרעיון של רוחניות יהודית לחדור למיינסטרים של הקהילות היהודיות הליברליות בצפון אמריקה. במקביל הממד האקטיביסטי-הפוליטי שלו פחת, והמיקוד על העצמי, מימוש והתפתחותו גבר. כך למשל התצורות החדשות של רוחניות יהודית אשר התפתחו בראשית המאה העשרים ואחת כדוגמת מיינדפולנס יהודי (Jewish mindfulness), הילינג יהודי (Jewish healing) ותנועת הניאו-מוסר⁵⁷ כמעט כבר לא מדגישות את

53 Y. Ariel, 'Hasidism in the Age of Aquarius: The House of Love and Prayer in San Francisco, 1967--1977', *Religion and American Culture* 13.2 (2003), pp. 139-165.

54 E. Kaplan, *Contemporary American Judaism: Transformation and Renewal*, New York, 2011.

55 ראו שם; Weissler (לעיל הערה 46).

56 ראו Kaplan (שם).

57 A. Levites, *Raising Jewish Spirits: American Jews, Religious Emotion, and the Culture of Contemporary American Spirituality*, New York, Forthcoming; S. Magid, 'The Road from Religious Law (Halakha) to the Secular: Constructing the Autonomous Self in the Musar Tradition and its Discontents, Jewish Spirituality and Social Transformation', in: P. Wexler (ed.), *Hasidism and Society*, New York 2019, pp. 203-22; M. Niculescu, "Find Your Inner God and Breathe": Buddhism,

החיפוש אחר חוויות רוחניות ומיסטיות. במקומו, הדגש בפרויקטים אלו הוא על החוויות הנפשיות והרגשיות של הפרט והצרכים התרפויטיים שלו. יתרה מזו, בהשפעת הניאו-ליברליזם, העצמי: התפתחותו, מימושו ושלומותו, הפכו להיות המוקד של הפרקטיקה הרוחנית. כך, בדומה לתצורות הרוחניות הלא-יהודיות, גם יוזמות אלה של רוחניות יהודית ממזגות בין השיח הרוחני, התרפויטי והניאו-ליברלי ומציעות שיטות של רוחניות יהודית, המבוססות לכאורה על המסורת היהודית כאשר בפועל הן משמשות כשיטה רוחנית תרפויטית.⁵⁸

מכאן ניתן להבין כיצד נוצר המיזוג בין תורת הסוד היהודית לבין רעיון הסוד בניסוחו הניו-אייגי' הניאו-ליברלי אשר הוצג בפתח המאמר. כזכור, הטקסט מציג את סודות החסידות ככלי רוחני אשר "מזמין את האדם למסע פנימה, אל עצמו, אל האלוהות, ואל ההאזנה לסיפור המתגלה של חייו"; כלומר כשיטה אשר ביכולתה להניע תהליך אישי-פסיכולוגי של גילוי וריפוי עצמי. ניסוח זה מבקש לקשור בין סיפורי החסידות לבין האפשרות לטרנספורמציה רגשית, תוך הצגת סיפורי החסידות כסודות והשוואתם לסיפורי זן בודהיזם. מבחינה זו הוא מציג מהלך אופייני לעידן החדש היהודי אשר מבקש להציע רוחניות פסיכולוגיסטית וממסגר אותה במסורת המיסטית היהודית – במקרה זה, תורת החסידות.⁵⁹

דוגמה נוספת ניתן למצוא באתר של 'אש התורה'. 'אש התורה' הוא אתר המציע תוכן יהודי-אורתודוקסי לציבור היהודי הלא-אורתודוקסי במטרה לקרב צעירים יהודיים ליהדות האורתודוקסית ולהחזיר אותם בתשובה.⁶⁰ בעמודי האתר המוקדשים לנושא הרוחניות, ניתן למצוא מספר כתבות הכוללות את המילה 'סוד' בכותרת שלהן למשל 'הסוד להתחדשות עצמית' (The secret of personal renewal) או 'סודות יהודיים להצלחה' (Jewish secrets of success).⁶¹ בדומה לשימוש במונח 'סוד' שבדוגמה הקודמת, כותרות אלה נועדו למסגר ולהציג את המסורת היהודית כ'סוד' – כלומר מעין כלי המאפשר עבודה תרפויטית ומימוש עצמי. מנגד, אותו אתר גם מציע כתבות עם הכותרת 'סודותיו של השופר' או 'סודותיה של החלה'. כאן, הרעיון של הסוד חוזר למשמעותו האזוטרית כידע סודי הידוע למתי מעט והיהדות המסורתית מוצגת כמי שבבעלותה ידע זה. במילים אחרות, גם תצורות שמרניות יותר

Pop Culture, and Contemporary Metamorphoses in American Judaism', in: F. Gauthier and T. Martikainen (eds.), *Religion in Consumer Society: Brands, Consumers and Markets*, Farnham 2013. pp. 91–108; C. E. Rothenberg, 'Hebrew Healing: Jewish Authenticity and Religious Healing in Canada', *Journal of Contemporary Religion* 21.2 (2016), pp. 163–82; S. Sered, 'Healing as Resistance: Reflections upon New Forms of American Jewish Healing', in: L. L. Barnes and S. Sered (eds.), *Religion and Healing in America*, Oxford and New York 2004, pp. 52–231.

ראו Simchai and Shoshana (לעיל הערה 45). 58

ראו Werczberger (לעיל הערה 1). 59

ראו H. A. Campbell and W. Bellar, 'Sanctifying the Internet: Aish HaTorah's Use of the Internet for Digital Outreach', in: H. A. Campbell (ed.), *Digital Judaism: Jewish Negotiations with Digital Media and Culture*, Routledge 2015, pp. 82–98. 60

ראו <https://www.aish.com/sp/f/48965246.html>. נדלה בתאריך 10.10.2020. 61

של רוחניות יהודית, כדוגמת 'אש התורה' משתמשים ברעיון ה'סוד' כדי להציג את עצמם ואת מרכולתם הרוחנית בצורה עכשווית, הקורצת לקהל יהודי ליברלי הנמשך לרוחניות העכשווית.

לסיכום, מאמר זה ביקש להתחקות אחר האופן בו רעיון ה'סוד' – כסוג של ידע מיוחד על העולם – צמח מתוך האזוטריקה המערבית של סוף המאה התשע עשרה ותחילת המאה העשרים, והפך בתחילת המאה העשרים ואחת למילת קוד להתפתחות רוחנית ולשיפור העצמי ומימושו. ככזה הוא גם חדר לתוך הרוחניות היהודית העכשווית ולעידן החדש היהודי. אם בתנועות האזוטריה של מפנה המאה ובייחוד בתיאוסופיה, הרעיון של 'סוד' הובן כידע מוכמן וסודי על העולם והקוסמוס, הרי שבמאה העשרים ואחת ברור מובן לכולם כי הסוד איננו סודי עוד והכל גלוי פרוש וידוע לכל דורש. עם זאת כפי שתרכות העידן החדש אשר כאמור צמחה מתוך התנועות האזוטריה משקפת, הרעיון של 'סוד' נותר רעיון בעל ערך סמלי תרבותי גבוה, וככזה הוא ממשיך לשמש כאמצעי לשיווק לרעיונות ולאידאולוגיות שונות, בייחוד מהזן הרוחני והדתי. בנוסף, תחת השפעת תנועת ה-New Thought והדתות ההרמוניות של מפנה המאה, בעולם הרוחניות העכשווית הידע המיסטי כבר אינו נוגע בטרנסנדנטי, בגאולה ובשחרור מן החומר, אלא מופנה לעולם הזה – לשגשוג ולהצלחה בתוכו ובעיקר מופנה פנימה – אל הסובייקט – ומשמש אמצעי דרכו הפרט מבקש לממש את עצמיותו. כמו שראינו במאמר, תהליכים אלה לא פוסחים על היהדות העכשווית ומעצבים יהדות מסוג חדש. יהדות זו מתארת את עצמה כהמשך של היהדות המסורתית. בד בבד היא מפרשת את המסורת מחדש בהתאם להלכי רוח העכשוויים – התרבותיים, כלכליים ופוליטיים. בכך היא מעצבת את הרוחניות היהודית כשיטה דתית-תרפויטית.